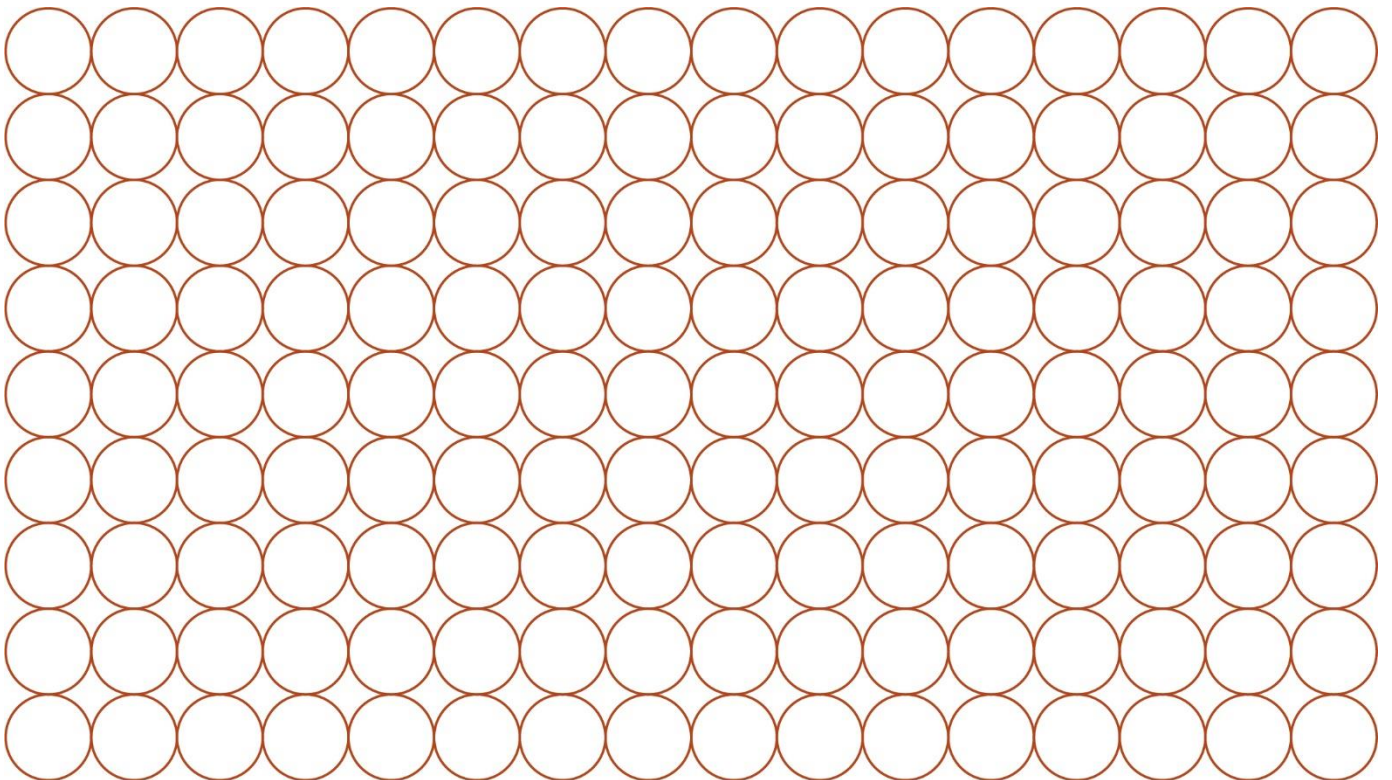

Kommentarmaterial till kursplanen i vardagsaktiviteter

Anpassade grundskolan

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri
PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

ISBN: 978-91-7559-588-7

Skolverket, Stockholm 2023

Innehåll

Inledning	4
Kommentarer till kursplanens syfte	5
Kursplanens långsiktiga mål	9
Kommentarer till kursplanens centrala innehåll	10
Innehållet i ämnesområdet vardagsaktiviteter	10
Vardag i hemmet.....	11
Leva tillsammans	14
Omvärld	16
Kommentarer till kursplanens kriterier för bedömning av kunskaper 21	
Kriterierna för bedömning av kunskaper i ämnesområdet vardagsaktiviteter	22

Inledning

Till varje kursplan finns ett kommentarmaterial. Det riktar sig till lärare, rektorer och andra som är verksamma inom skolväsendet. Avsikten med materialet är att ge en bredare och djupare förståelse för de urval och ställningstaganden som ligger bakom texten i kursplanen. Materialet beskriver också hur det centrala innehållet utvecklas över årskurserna och vad lärare kan fokusera på när de gör bedömningar utifrån kriterierna för bedömning av kunskaper.

Formuleringar som är hämtade direkt från kursplanen är genomgående kursiverade i texten.

Kommentarer till kursplanens syfte

Ämnesområdets syftestext riktar sig till läraren och beskriver de övergripande målsättningar som ska gälla för undervisningen i det aktuella ämnesområdet. Syftet är därför en viktig del när lärare planerar och genomför undervisningen. Syftestexten avslutas med ett antal långsiktiga mål som avgränsar de delar av syftet som ligger till grund för kriterierna för bedömning av kunskaper.

Att skapa delaktighet

Att elever upplever delaktighet är avgörande för lärandet, utvecklingen och deras möjlighet att vara aktiva medborgare. Erfarenheter visar att elever i anpassade grundskolan riskerar att möta olika hinder för delaktighet i skolan och i samhället i stort.¹ Undervisningen i anpassade grundskolan har därför en viktig uppgift att förbättra elevernas möjligheter till delaktighet. Det kan handla om att eleverna får förutsättningar att vara delaktiga i gemensamt lärande, i olika undervisningssituationer, i kamratgemenskapen samt i vardagens aktiviteter och i samhället.

Eleverna behöver olika mycket stöd. För att skapa förutsättningar för elevernas delaktighet måste stödet anpassas så att vuxnas omsorg inte inkräktar på elevernas autonomi och begränsar deras aktiva deltagande i undervisningen. För att kunna delta i undervisningen och få möjligheter att utvecklas mot skolans mål behöver eleverna också en miljö där omgivningen anpassar redskapen och kommunikationen efter elevernas förutsättningar.

Det finns flera aspekter av delaktighet som är viktiga i undervisningen. Ett par av dessa handlar om att eleverna ska få uppleva engagemang och utveckla autonomi. Även elevernas språkutveckling är central för deras delaktighet. Syftestexten i vardagsaktiviteter lyfter fram hur undervisningen i ämnesområdet ska bidra till att utveckla dessa aspekter av delaktighet. De tre avsnitt som följer handlar om hur eleverna genom undervisningen ska få möjlighet att

- uppleva engagemang i form av nyfikenhet på och intresse för att veta mer om vardagen i hemmet och samhället
- utveckla autonomi i form av tilltro till den egna förmågan att hantera frågor som har betydelse för dem själva och för deras möjligheter till delaktighet och självständighet
- utveckla språket för att kommunicera om omvärlden och vardagsmiljön.

---

¹ Se exempelvis Myndigheten för delaktighet. (2020). *Begränsade livsval – situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning*.

Uppleva engagemang

Engagemang är en egenupplevd aspekt av delaktighet. Engagemang går inte att avkräva någon annan. Men genom att skapa bra förutsättningar, till exempel genom att en aktivitet är tillgänglig och att det finns goda möjligheter att göra saker tillsammans, kan en individs engagemang påverkas positivt. Det är avgörande hur eleverna och deras engagemang möts av, eftersom det kommer att påverka deras fortsatta nyfikenhet och intresse.

Kursplanen i vardagsaktiviteter betonar elevernas eget engagemang i form av *nyfikenhet på och intresse för att veta mer om vardagen i hemmet och samhället*. Det finns rika möjligheter att väcka elevernas nyfikenhet och intresse inom ämnesområdet genom att de får utforska vardagliga aktiviteter i hemmiljö och samhällsliv.

Utveckla autonomi

Tilltro till den egna förmågan är ofta en förutsättning för att vi människor ska våga pröva, undersöka, reflektera och fatta beslut i vardagen. Det är därmed också en förutsättning för att utvecklas och få nya erfarenheter. Undervisningen kan bidra till ökad tilltro till den egna förmågan genom att eleverna får tillfälle att pröva sig fram och får uppleva att de lyckas.

Undervisningen i vardagsaktiviteter ska syfta till att eleverna får *tilltro till sin förmåga att hantera frågor som har betydelse för deras möjligheter till delaktighet och självständighet*. Det handlar om tilltro till den egna förmågan att göra val i frågor som rör praktiska uppgifter i ett hem, liksom i frågor som handlar om delaktighet i samhällslivet. I undervisningen ska eleverna också få förutsättningar att strukturera sin egen vardag.

Utveckla språket

Förmågan att kommunicera är central för att uppleva delaktighet. Kommunikation är alltid en social process där eleven kan dela upplevelser och erfarenheter med andra. Fungerande kommunikation bygger på ömsesidighet och gemenskap med omgivningen och är en förutsättning för lärande. Kommunikation kan till exempel ske genom kroppsspråk, språk, tecken och bilder. Läraren har en viktig uppgift att arbeta språkutvecklande. I takt med att eleverna utvecklar sin förmåga att kommunicera utifrån sina förutsättningar ökar deras möjligheter till självständighet.

I undervisningen i vardagsaktiviteter ska eleverna ges möjligheter att *använda ämnesrådets ord, begrepp och uttrycksformer för att kommunicera om vardagsmiljön och omvärlden*. De ämnesspecifika orden och begreppen är viktiga att använda i undervisningen. Att ha ord och begrepp för att kunna berätta om och reflektera över en upplevelse är betydelsefullt för den egna personliga

utvecklingen och för att bli förstådd av andra. De ämnesspecifika uttrycksformerna kan vara till exempel bilder, recept och kartor.

Hem- och konsumentkunskap i vardagsaktiviteter

I undervisningen ska eleverna utveckla sin förmåga att *ta initiativ till, planera och genomföra praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön*. Det handlar om att välja och använda redskap, teknisk utrustning, livsmedel, förbrukningsvaror och metoder i olika sammanhang. Genom att eleverna får genomföra praktiskt arbete i hemmet och vardagsmiljön samt reflektera och kommunicera utifrån egna upplevelser av detta, får de redskap för att hantera sin vardag och bli mer självständiga. Det kan handla om att reflektera och kommunicera såväl före och under som efter en aktivitet.

Eleverna ska också ges förutsättningar att utveckla medvetenhet om *vilka konsekvenser som valen i hushållet får för hälsa, ekonomi och miljö*. Att göra medvetna val är en viktig del av arbetet i hemmet. Det handlar bland annat om att kunna ta ställning till vad pengarna räcker till och vilka val som är bra för hälsan och miljön.

Samhällsorienterande ämnen i vardagsaktiviteter

I takt med att eleverna vidgar och fördjupar sina kunskaper inom det samhällsorienterande området kan deras delaktighet och förmåga att agera självständigt öka. Det gäller såväl i skolan som i vardagen och samhällslivet. I syftestexten uttrycks detta som att eleverna ska ges *förutsättningar att vara aktiva och ansvarstagande medborgare*. Detta syfte ligger också bakom kursplanens tyngdpunkter och urvalet av innehåll. Kursplanen lyfter särskilt fram sådana kunskaper från de olika ämnena som har stor betydelse för elevernas utveckling till självständiga och aktiva medborgare och på så sätt fungera som en frigörande kraft.

Kunskaper om *mänskliga rättigheter samt om demokratiska processer och värden* är viktiga förutsättningar för att eleverna ska kunna delta i samhällslivet och vara med och påverka samhällsutvecklingen. Av samma skäl är det viktigt att undervisningen ger eleverna kunskaper i att *söka och granska information som behövs i vardagen och för att delta i samhällslivet*.

Syftestexten betonar vikten av att eleverna ges förutsättningar att *reflektera över förhållanden i samhället samt över religion och livsfrågor*. Reflektionen ger eleverna tillfälle att relatera ämnena till sina egna erfarenheter, tankar och värderingar. Att reflektera över *förhållanden i samhället* ger en grund för att kunna bilda sig egna uppfattningar i samhällsfrågor. Reflektion över *religion och livsfrågor* kan bidra till elevernas personliga utveckling och till att utveckla deras förståelse för andra människors sätt att tänka och leva.

Undervisningen ska också ge eleverna historiska och geografiska perspektiv på sin omvärld. Därför anger syftestexten att de ska få *inblick i människans levnadsvillkor på olika platser och under skilda tider*. Det geografiska perspektivet utvecklar elevernas rumsuppfattning och ger dem verktyg att kunna bidra till att främja hållbar utveckling. Genom det historiska perspektivet utvecklas elevernas förmåga att reflektera över vilka vi är, varifrån vi kommer, vilka möjligheter vi har och vart vi är på väg.

Sammantaget syftar reflektionen i den samhällsorienterande undervisningen till att bidra till *förståelse av omvärlden och dess mångfald* och att ge eleverna *perspektiv på sig själva i relation till sin omgivning*.

Kursplanens långsiktiga mål

Kursplanens syftestext avslutas med ett antal långsiktiga mål. Dessa är avgränsade till de delar av syftet som ligger till grund för kriterierna för bedömning av kunskaper. De långsiktiga målen innehåller inte sådant som elevernas socioemotionella utveckling, värderingar, beteenden eller intressen. Dessa områden är viktiga när lärarna planerar, genomför och utvärderar sin egen undervisning, men ska inte vara underlag för bedömning.

De långsiktiga målen i ämnesområdet vardagsaktiviteter är

- *förmåga att hantera och reflektera över praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön,*
- *förmåga att delta i samhällslivet och i demokratiska processer, och*
- *förmåga att reflektera över samhällsförhållanden och livsfrågor samt människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser.*

Kommentarer till kursplanens centrala innehåll

Det centrala innehållet i kursplanen anger vilket obligatoriskt innehåll som ska behandlas i undervisningen. Det är uppdelat i kunskapsområden som i sin tur består av ett antal innehållspunkter. Dessa ska uppfattas som byggstenar som kan kombineras på olika sätt och väga olika tungt i undervisningen. I planeringen kan de enskilda punkterna i det centrala innehållet kräva olika mycket utrymme i undervisningen, beroende på vad de omfattar och på elevgruppens behov och förutsättningar. Kunskapsområden och innehållspunkter bör alltså inte ses som separata arbetsområden för undervisningen, utan de kan kombineras på de sätt som läraren bedömer som mest lämpliga för att uppnå syftet med undervisningen för elevgruppen.

Exempel i innehållet

I det centrala innehållet förekommer vissa exempel. De förtydligar innehållets inriktning, men är inte uttryck för att de bör prioriteras framför andra alternativ. Till exempel anges i årskurserna 1–3 att eleverna ska möta innehållet *samhällsfunktioner i närsamhället, till exempel räddningstjänst och bibliotek*. Det innebär att samhällsfunktioner i närsamhället är obligatoriskt innehåll under årskurserna 1–3, men undervisningen kan lika gärna behandla polis, skola och sjukvård för att ge kunskaper om samhällsfunktioner i närsamhället.

Att tänka på i arbetet med det centrala innehållet

Undervisningen utgår med fördel från gemensamma upplevelser och elevernas tidigare erfarenheter för att skapa sammanhang och mening. Om innehållet är nytt för eleverna är upplevelserna och sinnesintrycken extra viktiga för deras förståelse. Det är ofta meningsfullt att tänka i helheter i undervisningen och se hur innehåll från olika ämnesområden kan integreras i en och samma aktivitet. Undervisningen behöver sträva efter att upprepa aktiviteter och upplevelser för att befästa innehållet. Det ger eleverna större möjligheter att förstå sammanhanget.

Inom alla ämnesområden finns centrala begrepp som är viktiga att uppmärksamma och arbeta med för att utveckla elevernas språk och förmåga att kommunicera. Genom att läraren benämner föremål och händelser – inte bara verbalt utan även med visuellt stöd och andra former för kommunikation – kan eleverna bli mer delaktiga. Hur lyhörd läraren är för elevernas kommunikation är i sin tur betydelsefullt för deras möjlighet att utvecklas.

Innehållet i ämnesområdet vardagsaktiviteter

Det centrala innehållet i kursplanen i vardagsaktiviteter fördelas mellan kunskapsområden inom hem- och konsumentkunskap och samhällsorienterande

ämnen. Kunskapsområdena heter ”Vardag i hemmet”, ”Leva tillsammans” och ”Omvärld”. De exempel på undervisning som beskrivs i texten nedan är tänkta som ett stöd för läraren att tolka skrivningarna i kursplanerna och omsätta dem till konkret undervisning. Det finns många andra sätt att arbeta med det centrala innehållet.

Vardag i hemmet

Det här kunskapsområdet handlar om rutiner, metoder och redskap för att tillaga måltider och sköta andra sysslor i ett hem. Genom innehållet bidrar undervisningen till att stärka elevernas självständighet i det dagliga livet.

Vardag i hemmet i årskurserna 1–3

Undervisningen ska i årskurserna 1–3 behandla *några enkla metoder för matlagning, däribland bakning*. Det kan gälla matlagning för frukost, lunch, middag, mellanmål, vardag och högtider. Här kan undervisningen ta sin utgångspunkt i de dagliga rutiner som omger måltiderna i skolan och låta eleverna vara delaktiga i dem. Det kan handla om att plocka fram frukt och redskap till fruktstunden. Det kan också betyda att återkommande tillsammans laga en maträtt som eleverna tycker om. Om klassen lagar en viss rätt regelbundet blir eleverna allt mer förtrogna med de ingredienser, redskap och moment som behövs.

Alla elever behöver inte delta i alla moment, utan matlagningen kan bli ett samarbete. Någon kan ta fram mjölk medan någon annan knäcker ägg och en tredje blandar innehållet i pannkakssmeten. När eleverna upplever olika ingrediensers färg, doft, smak och textur i samband med matlagning och måltider stimuleras flera sinnen. Klassen kan plocka fram olika ingredienser till exempelvis smoothies och därefter kan eleverna bestämma vilka ingredienser de vill använda.

I undervisningen om matlagning kan eleverna lära sig olika rutiner som de även har användning för som vuxna. Men samtidigt som repetition och rutiner är viktigt behöver det också finnas en progression i innehållet, så att eleverna efter hand både använder olika matlagningsmetoder mer självständigt och lär sig nya metoder.

Redskap och säker användning av dessa

I ett hem finns en mängd redskap som används i samband med matlagning och bakning. Eleverna ska därför få möta innehållet *redskap som används vid tillagning av måltider och hur de används på ett säkert och funktionellt sätt*. Det kan handla om att använda slevar, osthyvlar, vispar, bestick och kokkärl, men också om spisplattor och ugn. Det är viktigt att tänka på säkerheten när eleverna arbetar med vassa och varma redskap och att undervisningen tar upp hur dessa hanteras.

Hushållning med livsmedel

Eleverna i årskurserna 1–3 ska också få möta innehållet *hushållning med livsmedel*. Det kan handla om att kommunicera om hur mycket mat kroppen behöver och att inte tillaga mer än vad som går åt eller hur olika livsmedel förvaras.

Hygien och rengöring

I de lägre årskurserna ingår även ett innehåll som handlar om *rutiner för hygien och rengöring*. Det här är en del av de dagliga rutinerna som omger måltidssituationerna i skolan och kan röra sig om att tvätta händerna, plocka undan och torka bord. Det kan också innebära att veta hur man diskar husgeråd och använder en tvättmaskin.

Vardag i hemmet i årskurserna 4–9

Undervisningen i årskurserna 4–9 ska ge eleverna fler erfarenheter och upplevelser av *matlagning, däribland bakning*. En progression kan ligga i att innehållet breddas till att rymma fler matlagningsmetoder, nya maträtter och fler olika råvaror. Progressionen kan också innebära att eleverna gradvis får laga mat mer självständigt. På mellanstadiet ska eleverna få möta *enkla instruktioner* för matlagning, samt *hur de kan förstås och följas*. På högstadiet ingår även *enkla recept*, som kan hjälpa eleverna att förstå vilka ingredienser, redskap och arbetsmoment som behövs för att tillreda en rätt och i vilken ordning olika saker ska göras. Många digitala verktyg beskriver recepten steg för steg i bilder.

Undervisningen ska i årskurserna 4–9 behandla *vanliga begrepp inom matlagning* och då ta upp begrepp som beskriver de olika redskap och metoder som används när man lagar mat.

Redskap och teknisk utrustning

Undervisningen fortsätter att behandla en säker och funktionell användning av hushållsredskap och i årskurserna 4–9 ingår även *teknisk utrustning [...] och hur de används på ett säkert och funktionellt sätt*. Exempel på teknisk utrustning kan vara brödrost, dammsugare, elvisp, mixer, mikrovågsugn och annat som ger eleverna förutsättningar att hantera sin vardag och vara mer självständiga.

Hushållning med livsmedel och återvinning

Undervisningen fortsätter också att ta upp *hushållning med livsmedel och återvinning*. I årskurserna 7–9 ska eleverna även få möta hushållning med *andra förbrukningsvaror i hemmet*. Resurshushållning och återvinning är i regel en del av vardagsarbetet i skolan. Många skolor har kompost och det finns rutiner för återvinning av till exempel glas, papper, glödlampor och batterier. Att besöka återvinningscentralen kan vara en lärorik utflykt i närsamhället för att se återvinningsarbetet i större perspektiv. Innehållet kan också tydliggöras genom filmer som beskriver hur olika material kan tas om hand och som kan bidra till elevernas förståelse för de miljömässiga och ekonomiska poängerna med

återvinning. Här finns tydliga beröringspunkter med innehåll i ämnesområdet verklighetsuppfattning.

Måltider

I årskurserna 4–9 ska eleverna även undervisas om *sammansättning av varierade och balanserade måltider*. Det kan innebära att klassen tillreder allsidig kost och kommunicerar om vilka näringsämnen den består av. I samband med skollunchen kan eleverna ta bilder på maten och jämföra dem med förenklade bilder av kostcirkeln. Det kan också handla om hur mycket kött eller fisk som kan beräknas för en portion och hur mycket kroppen behöver för att orka med dagen och att växa.

Under alla skolår etableras måltidsrutiner som bidrar till att skapa trivsel, gemenskap och positiva upplevelser. En progression ligger i att undervisningen i årskurserna 7–9 i större utsträckning sätter ord på faktorer som *måltidens betydelse för gemenskap och välbefinnande*. Det är viktigt att alla elever görs delaktiga i gemenskapen kring måltiden.

Betalningsformer, varor och tjänster

I årskurserna 4–6 ska eleverna få möta innehållet *olika exempel på betalningsformer och vad några vanliga varor och tjänster kan kosta*, samt bekanta sig med *rutiner vid inköp*. Det är ett innehåll som kan behandlas till exempel genom att eleverna har ett elevkafé och genom att eleverna görs delaktiga i att planera och genomföra faktiska inköp. Ett besök i livsmedelsbutiken rymmer många moment och därmed tillfällen till lärande. I planeringen behöver eleverna fundera över vad som ska köpas in och i vilka mängder. Då behöver de kanske titta i kylskåpet eller i recept. En inköpslista kan vara bra att göra, och i samband med det kan man också kommunicera om vad några av varorna kostar på ett ungefär. Vid kassan kan eleverna observera olika sätt att betala för varorna.

I årskurserna 7–9 behandlar undervisningen även *jämförelse av olika produkters pris och kvalitet*, samt *rimlighetsbedömning av pris och mängd*. Ett sätt att börja jämföra är att arbeta med stora kontraster och överdrifter: Hur ser ett ätbart äpple ut jämfört med ett som är ruttet? Behöver vi köpa hundra kilo potatis eller räcker det med två kilo? Kostar morötterna tusen kronor eller femton kronor?

Hygien, rengöring och tvätt

Genom alla skolår fortsätter undervisningen om *hygien och rengöring* och i årskurserna 7–9 ska eleverna också få arbeta med *tvätt*. Här kan eleverna tvätta handdukar och andra textilier som används i verksamheten. Sortera, lägga i tvätten, sätta på tvättmaskinen, torka och vika. Undervisningen kan på så sätt bidra till elevernas medvetenhet om tvättens olika tillstånd: torr – fuktig, kall – varm och smutsig – ren.

När eleverna har fått förståelse för olika praktiska uppgifter som förekommer i ett hem ska även *arbetsfördelningen i hemmet ur ett jämställdhetsperspektiv* ingå i

undervisningen. En utgångspunkt kan då vara elevernas och personalens konkreta erfarenheter av hur arbetsfördelningen kan se ut. Även filmer och litteratur kan ligga till grund för att kommunicera kring könsroller i relation till hemarbetet.

Leva tillsammans

Kunskapsområdet ”Leva tillsammans” beskriver ett innehåll som ligger nära elevernas egna erfarenheter. Det berör förutsättningar och villkor för umgänget med andra människor i familjen, skolan och samhället. Elevernas tankar och de nära relationerna står i fokus, liksom demokrati och mänskliga rättigheter.

Leva tillsammans i årskurserna 1–3

I årskurserna 1–3 ska eleverna få möta innehållet *moraliska frågor och livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel kamratskap, könsroller och döden*. Här behöver undervisningen utgå från eleverna och frågor som är relevanta och aktuella i deras liv, till exempel i klassrummet och skolmiljön. Det kan handla om det sociala samspelet och att kommunicera om hur eleverna kan vara tillsammans i en grupp, hur man kan vara en bra kompis och olika sätt att agera i konfliktsituationer. Hur agerar en viss person i situationen? Vad kan det leda till och hade något annat sätt att agera fungerat bättre?

Normer och regler

Med tydliga beröringspunkter till moraliska frågor finns också innehållet *normer och regler i elevens livsmiljöer, däribland i skolan och i digitala miljöer*. Detta behandlas ofta naturligt som en del av de trivselregler och rutiner som finns i skolan. Det kan till exempel handla om var eleverna ska hänga av sina kläder, att köa till skollunchen, hur lösenord ska hanteras eller att respektera andras kroppsliga integritet.

Trafikregler

Skolåren innebär för många barn nya erfarenheter av att vistas i trafiken. Grundkunskaper i *trafikregler och hur man beter sig i trafiken på ett säkert sätt* kan vara nödvändiga på ett högst påtagligt sätt och är därför ett innehåll som ska behandlas i alla stadier. Forskning visar emellertid att undervisning om trafikregler inte självklart leder till att färre barn skadas i trafiken. Det finns i stället en risk för att trafikundervisning leder till en övertro på barns förmåga att bete sig säkert i oberäknliga trafikmiljöer. Det går därför inte att ta för givet att eleverna är mogna att röra sig själva i trafiken bara för att de har fått trafikundervisning.

Mycket av trafikundervisningen kan ta sin utgångspunkt i upplevelser under gemensamma promenader. Utflykterna kan då bli tillfällen att kommunicera om var på trottoaren man ska gå och vad man ska tänka på vid ett övergångsställe. Genom att använda ficklampor i ett mörkt rum kan eleverna undersöka betydelsen av att ha reflexer. Genom att ta bilder på trafikmärken eller filma delar av promenaden kan klassen arbeta vidare med trafikregler och olika beteenden i

klassrummet. Andra konkreta erfarenheter i trafiken kan vara utgångspunkter för kommunikation om varför det är viktigt att bära hjälm på en cykel och säkerhetsbälte i en bil. Undervisningen kan också utgå från utbildningsfilmer som tar upp olika aspekter av trafiksäkerhet.

Demokratiska principer

I årskurserna 1–3 börjar undervisningen behandla *grundläggande demokratiska principer och hur demokratiska beslut fattas i skolan*. Demokratiska principer kan konkretiseras genom demokratiska arbetsformer i klassrummet där alla får komma till tals och alla har rätt att inneha och yttra sina åsikter. Därigenom ges eleverna förutsättningar att utveckla erfarenhet av och kunskap om demokrati här och nu, snarare än som något som är viktigt enbart för ett framtida vuxenliv.

En av grunderna för att kommunicera om och praktisera demokrati är att förstå vad det innebär att välja. Eleverna behöver ges möjligheter att ta ställning och kommunicera sitt val och att se att olika val kan få olika konsekvenser. Eleverna behöver också stöd i att förstå att demokrati innebär att enskilda individers önskemål inte alltid kan tillgodoses. För att göra majoritetsprincipen så åskådlig som möjligt kan det vara bra att begränsa antalet alternativ och till exempel låta eleverna välja mellan två aktiviteter, två sånger eller två filmer. All personal runt eleverna är viktig som förebilder för att de ska förstå att deras röster och viljor har betydelse och att de kan vara med och påverka.

I klassråd och elevråd kan eleverna genom att kommunicera sina åsikter vara delaktiga i olika val och beslutsprocesser. Efter hand kan undervisningen också lyfta in jämförelser med demokratiska processer på samhällsnivå. Det kan till exempel göras genom att man berättar att de beslutsfattare vi ser på nyheterna är valda av människor i kommunen, regionen eller landet.

Leva tillsammans i årskurserna 4–9

Även i de högre stadierna ska eleverna få möta *vardagliga moraliska frågor och livsfrågor*. I båda stadierna ges exempel på moraliska frågor och livsfrågor som kan behandlas i undervisningen. De illustrerar en möjlig progression i abstraktionsnivå för de olika stadierna.

Normer, regler och lagar

I årskurserna 4–9 fortsätter undervisningen med innehållet *normer och regler i elevens livsmiljöer, däribland i skolan och i digitala miljöer*. Progressionen ligger i att eleverna efter hand kommer i kontakt med normer och regler i allt fler olika miljöer, situationer och digitala sammanhang. Det här innehållet öppnar också för att problematisera de normer och regler som omger oss. Är de alltid av godo, eller finns det normer som är förtryckande och begränsar människors möjligheter? Samtal om normer och regler kan också beröra hur människor kan bidra till att förändra regler som de tycker är orättvisa. På så sätt läggs en grund för elevernas demokratiförståelse.

Under alla stadier ska eleverna möta innehållet *trafikregler och hur man beter sig i trafiken på ett säkert sätt*. Även här kan progressionen ligga i att eleverna blir bekanta med allt fler miljöer och situationer i trafiken och i att de får undervisning om fler trafikmärken och regler.

Innehållet om trafikregler och andra normer och regler kan i årskurserna 7–9 också kopplas till *några lagar i Sverige samt konsekvenser av olika typer av kriminalitet, till exempel våldsbrott, sexualbrott och hedersrelaterat våld och förtryck*. En utgångspunkt för arbetet med lagar och kriminalitet kan vara brott som har begåtts i närmiljön eller som behandlas i nyheterna. Det kan bli ett tillfälle att tala om vad lagen säger och vad en lag egentligen är. Konsekvenser kan tas upp för brottsoffer, förövare och samhället i stort.

Demokrati, mänskliga rättigheter och barnkonventionen

I alla stadier behandlas demokratifrågor med ett innehåll som både breddas och fördjupas i takt med att eleverna blir äldre. I årskurserna 4–6 ska eleverna möta *vad demokrati är och hur demokratiska beslut fattas, samt barnets rättigheter i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)*.

Undervisningen ska fortsätta att ta upp de demokratiska processerna att välja och rösta i skolsammanhanget för att efter hand närma sig olika samhällsliga beslutsprocesser. Vid behandling av barnkonventionen kan några rättigheter som ligger nära eleverna väljas ut, till exempel rättigheter med koppling till skola och fritid, och behandlas med utgångspunkt i till exempel bilder, filmer och elevernas egna erfarenheter.

I årskurserna 7–9 utvecklas innehållet om demokratifrågor till *demokratiska värden och beslutsprocesser samt hur människor kan påverka demokratiska beslut*. Här kan man utgå från något konkret som eleverna skulle vilja påverka. Eleverna kanske uppmärksammar att det finns för få platser för bollspel på skolgården. Hur kan de gå till väga för att försöka åstadkomma en förändring, och vilka beslutsfattare kan de behöva påverka?

I de högre årskurserna ingår också innehållet *de mänskliga rättigheterna, inklusive barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen*. Liksom i tidigare årskurser kan undervisningen fokusera på rättigheter med tydlig koppling till elevernas egna erfarenheter.

Omvärld

I kunskapsområdet ”Omvärld” får eleverna inblick i samhällslivet, religiösa traditioner och olika tider och platser. De får också undervisning om olika sätt att söka och värdera information.

Omvärld i årskurserna 1–3

Undervisningen på lågstadiet ska behandla *platser i närmiljön som har betydelse för eleverna*. Här kan det vara bra att börja i det relativt välbekanta, genom att göra utflykter runt skolan, i närområdet eller hem till varandra i gruppen. Andra

platser som kan vara naturliga att besöka i skolverksamheten är till exempel biblioteket och simhallen. Klassen kan göra upplevelsepromenader och stanna upp för att observera och kommunicera om det som eleverna är intresserade av. Olika platser och deras egenskaper kan dokumenteras med bilder. Klassen kan tillsammans göra enkla kartor som visar storleksrelationer och var olika platser ligger i förhållande till varandra. Närmiljön kan även byggas upp med naturmaterial i en sandlåda eller med klossar.

Religiösa högtider och symboler

I årskurserna 1–3 ska eleverna få möta *några religiösa högtider och symboler*. Det kan handla om att följa och uppleva olika religiösa högtider under året som uppmärksammas brett i samhället, till exempel julen, påsken eller id al-fitr, högtiden som bryter fastan under ramadan. Vid sådana tillfällen blir det ofta naturligt att kommunicera om hur och varför dessa högtider firas och att berätta om symboler inom olika religioner.

Samhällsfunktioner och yrken

Undervisningen i årskurserna 1–3 ska också behandla *centrala samhällsfunktioner i närsamhället, till exempel räddningstjänst och bibliotek*. Det här är ett innehåll som ofta går hand i hand med innehållet om platser i närmiljön. Klassen kan till exempel besöka eller bjuda in polisen, räddningstjänsten eller biblioteket. Det kan vara både spännande och lärorikt att få sitta i en polisbil, känna på räddningsutrustning eller lyssna på sagor omgiven av böcker.

På samma sätt kan klassen besöka andra arbetsplatser och bjuda in människor med olika arbeten när undervisningen behandlar innehållet *yrken och verksamheter i samhället*. Kanske kan eleverna få besöka en verksamhet där någon av elevernas vårdnadshavare arbetar? Kanske skolans vaktmästare, skolsköterska eller någon i bespisningspersonalen vill visa vad de gör och berätta om sitt arbete? Här kan också ingå att belysa att det finns både kvinnor och män som arbetar med samma saker, för att på det sättet motverka att eleverna känner sig begränsade av stereotypa könsroller.

Genom lek, litteratur, filmer och bilder kan sådana besök både förberedas och bearbetas efteråt. Eleverna kan få arbeta med temalådor och leklådor med föremål som har anknytning till olika samhällsfunktioner, yrken och verksamheter.

Samhällsfrågor

Eleverna ska under årskurserna 1–3 få möta *aktuella samhällsfrågor i olika medier*. Undervisningen kan stanna upp vid händelser eller frågor som väcker elevernas intresse när de tittar på tv-nyheterna eller tar del av bildmaterial i en tidning eller något digitalt verktyg. Men det går lika bra att fånga upp samhällsfrågor som är aktuella i elevernas vardag eller närmiljö och undersöka hur de behandlas i medierna. Det kan till exempel vara att något ska byggas eller att någon verksamhet ska läggas ner i skolans närområde.

Metoder för att söka information

Undervisningen på lågstadiet ska också behandla innehållet *metoder för att söka information*. Det handlar om att söka information om skoldagen i ett schema med bilder och talsyntes. Det kan också innebära att kommunicera med andra människor för att ta reda på något, eller att hantera all den information man får genom att observera och uppleva något. Läraren kan modellera hur eleverna kan ta reda på saker på olika sätt och med olika verktyg.

Redan i årskurserna 1–3 läggs en första grund för elevernas källkritiska medvetenhet genom innehållet *några olika källors användbarhet och tillförlitlighet*. En viktig aspekt av detta kan vara att först och främst fokusera på att stärka elevernas tilltro till källor som är användbara och tillförlitliga. När eleverna vet att vissa källor är pålitliga kan undervisningen genom att arbeta med stora kontraster och tydliga felaktigheter gå vidare med att visa exempel på att det också kan finnas källor som är opålitliga eller mindre användbara som faktakälla.

Omvärld i årskurserna 4–9

I de högre årskurserna ska undervisningen fortsätta att utveckla elevernas rumsuppfattning och geografiska referensramar. I årskurserna 4–6 möter eleverna ett innehåll som handlar om *Sverige och platser som har betydelse för eleven*. I årskurserna 7–9 blir utblickarna vidare genom innehållet *platser i Sverige och världen*.

Undervisningen kan ta sin utgångspunkt i platser som eleverna har egna erfarenheter av. Det kan vara platser där eleverna har släktingar, platser de har besökt på semestern eller platser som tas upp i nyheterna. Eleverna kan ta med sig bilder som underlag för att samtala om platserna. Vad finns det där? Tar det lång tid att resa dit? De platser som tas upp kan markeras på kartor, och klassen kan bygga modeller över Sverige eller kontinenterna i papper maché. Med digitala kartor går det ofta att växla mellan satellitbilder och kartsymboler och man kan zooma in och ut. På så sätt kan digitala kartor bidra till att bygga upp elevernas förståelse för kartans relation till verkligheten.

Människors levnadsvillkor

Under årskurserna 4–9 ska eleverna också få möta innehåll som handlar om *människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser*. På så sätt kan undervisningen bidra till att vidga elevernas historiska och geografiska referensramar. Historien och olika delar av världen kan konkretiseras och levandegöras för eleverna med hjälp av konkreta föremål, bilder och filmer som säger något om människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser. Genom leken kan eleverna också få konkreta upplevelser av livet exempelvis under stenåldern eller i nutida storstäder. Tidslinjer är användbara verktyg för att åskådliggöra tidens förlopp. Med hjälp av tidslinjer går det att jämföra långa tidsrymder med korta, förstå vad som hände först och vad som hände sedan och få en bild av avståndet i tid mellan nuet och det förflutna.

Högtider, symboler och religioner

I årskurserna 4–6 ska *några högtider, symboler och berättelser inom kristendom, islam och judendom* ingå i undervisningen. Dessa tre religioner delar många berättelser och föreställningar, vilket gör det möjligt att se likheterna mellan dem. Innehållet kan konkretiseras genom bilder, film och litteratur. I årskurserna 7–9 går undervisningen vidare och behandlar *berättelser och traditioner inom olika religioner*. Här finns det alltså möjligheter att ta upp även andra religioner än de som har behandlats tidigare.

Olika samhällsfunktioner

I de högre stadierna fortsätter undervisningen att ta upp samhällsfunktioner och olika yrken. I årskurserna 4–6 ska eleverna få möta innehållet *samhällsfunktioner, till exempel sjukvård samt fritids- och kulturutbud*, och i årskurserna 7–9 har motsvarande innehållspunkt formuleringen *samhällsfunktioner och samhällsservice*. Vilket utbud av samhällsfunktioner finns i kommunen eller staden där eleverna bor? Att få möta olika verksamheter på hemorten stärker elevernas förutsättningar att vara delaktiga och självständiga även när de blir vuxna. Här kan det vara viktigt att ha ett brett urval av de samhällsfunktioner eleverna får komma i kontakt med. Innehållet kan bli konkret genom att eleverna får göra studiebesök och arbeta med bilder.

Undervisningen fortsätter även att ta upp *yrken och verksamheter i samhället* i årskurserna 4–6. Precis som tidigare kan innehållet bli konkret genom att klassen besöker olika verksamheter eller bjuder in olika yrkesutövare till skolan eller genom lek, bilder, filmer och böcker. I årskurserna 7–9 kan undervisningen utgöra ett ännu mer specifikt stöd för elevernas framtidsplaner genom innehållet *utbildningsvägar, samt arbetsuppgifter i olika yrken och verksamheter i samhället*. I samband med det kan eleverna besöka gymnasiesärskolor för att få uppleva verksamheterna där. Här kan undervisningen med fördel bedrivas i nära samverkan med studie- och yrkesvägledare.

Samhällsfrågor

Genom alla årskurser finns innehållet *aktuella samhällsfrågor i olika medier*. Att behandla aktuella samhällsfrågor ökar elevernas möjligheter att förstå och agera i sin samtid. En progression kan ligga i att frågorna som behandlas efter hand blir alltmer komplexa. Eleverna kan också gradvis utmanas att uttrycka och värdera olika ståndpunkter och formulera argument grundade på fakta och värderingar.

I årskurserna 7–9 ingår innehållet *fältstudier i samhället och naturen*, även om det är något som kan förekomma i alla stadier. Här finns tydliga kopplingar till innehållet om olika platser, samhällsfunktioner och yrken. I fältstudier kan olika företeelser i naturen och samhället studeras och dokumenteras på ett mer systematiskt sätt. Det ger eleverna möjlighet att se geografiska mönster i natur- och kulturlandskapet. Undervisningen kan också ta upp olika begrepp som till exempel sjö, berg och jordbruk.

Metoder för att söka information

I årskurserna 4–9 fortsätter undervisningen att ta upp *metoder för att söka information*. Progressionen mellan stadierna ligger i att eleverna får möta fler olika metoder, källor och sammanhang. Undervisningen går också efter hand vidare med innehållet *några olika källors användbarhet och tillförlitlighet*. Källorna kan efter hand i stigande grad problematiseras och eleverna ges förutsättningar att värdera dem.

Kommentarer till kursplanens kriterier för bedömning av kunskaper

Bedömningskriterierna uppgift är att fungera som måttstock för bedömning av elevens kunskaper. Bedömningskriterier finns för två nivåer i slutet av årskurs 9 – grundläggande kunskaper och fördjupade kunskaper. Bedömningskriterierna behöver läsas och tolkas i relation till syftet, det centrala innehållet och den undervisning som har bedrivits.

I anpassade grundskolans ämnesområden sätts inte betyg. Läraren använder bedömningskriterierna för att bedöma elevens kunskapsutveckling inom ämnesområdet. Det kan vara skriftliga omdömen i den individuella utvecklingsplanen (IUP) som görs en gång per år i anslutning till ett utvecklingssamtal. På så sätt får läraren underlag att avgöra om eleven behöver ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för undervisningen eller ges särskilt stöd. Det blir också ett underlag för att säkerställa att eleven får tillräckliga utmaningar för att nå så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Att ge ett omdöme innebär att läraren värderar de kunskaper eleven hittills har inhämtat i ämnesområdet, utifrån vad undervisningen har gett eleven förutsättningar att utveckla i förhållande till bedömningskriterierna.

I anpassade grundskolans ämnesområden ska bedömningen göras med hänsyn till varje elevs individuella förutsättningar. Det innebär att bedömningen behöver anpassas till varje elevs behov och förutsättningar, på samma sätt som undervisningen behöver anpassas för att möta varje elevs utvecklingsmöjligheter, färdigheter och förmågor.

Kriterierna för bedömning av grundläggande kunskaper beskriver den nivå som undervisningen ska ge samtliga elever möjligheter att nå utifrån sina individuella förutsättningar. Kriterierna för bedömning av fördjupade kunskaper beskriver en nivå där eleven kommit längre i lärandet, men även här görs bedömningen utifrån elevens individuella förutsättningar. För elever som lätt når kriterierna för fördjupade kunskaper bör skolan överväga om eleven i stället ska få undervisning utifrån kursplanen för motsvarande ämne. Det är rektorn som i så fall beslutar om detta.

Läraren fäster större vikt vid sådana kunskaper som betonas i syftet eller som kan kopplas till många eller omfångsrika punkter i det centrala innehållet. Läraren fäster också större vikt vid sådant som har fokuserats i undervisningen och där eleven fått möjlighet att särskilt fördjupa sina kunskaper. Det innehållsliga sammanhanget är viktigt då de val läraren gör i undervisningen har betydelse för vad som blir möjligt för eleven att lära sig och därmed vad som blir relevant att bedöma. Detta är skälet till att bedömningskriterierna måste läsas och tolkas i relation till syftet, det centrala innehållet och den undervisning som har bedrivits.

För att bedömningskriterierna ska fungera som ett användbart verktyg för bedömning är de formulerade på ett övergripande sätt. På så sätt ger de läraren möjligheter att göra en allsidig bedömning utifrån ett brett och varierat underlag som lämnat utrymme för eleven att visa sina kunskaper på olika sätt.

Begreppet delta i kriterierna för bedömning av kunskaper

I bedömningskriterierna är *delta* ett nyckelbegrepp som endast återfinns på nivån för grundläggande kunskaper medan nivån för fördjupade kunskaper innebär att eleven tar en mer självständig roll. Oavsett nivå ska eleven bedömas efter sina förutsättningar. Begreppet delta är tänkt att ange ett konstaterat aktivt deltagande av eleven. Till exempel står det i bedömningskriterierna för kommunikation att eleven *deltar i att söka elevnära information*. Här behöver läraren avgöra vad som krävs för att kunna konstatera att eleven verkligen har deltagit.

En förutsättning för ett aktivt deltagande är att eleven erbjuds ett sammanhang som är meningsfullt, begripligt och hanterbart för eleven. För att kunna visa sina kunskaper behöver eleven alltså uppleva kognitiv och emotionell närvaro, inte bara vara fysiskt närvarande. Dessutom behöver läraren kunskap och kännedom om den enskilda eleven och elevens sätt att reagera och kommunicera för att kunna avgöra när eleven deltar. En elev kan behöva uppleva en aktivitet många gånger innan hen börjar visa sitt aktiva deltagande.

Kriterierna för bedömning av kunskaper i ämnesområdet vardagsaktiviteter

Bedömningskriterierna är indelade i tre stycken.

- Det första stycket utgår från det första långsiktiga målet som handlar om praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön.
- Det andra stycket utgår från det andra långsiktiga målet som handlar om deltagande i samhällslivet och i demokratiska processer.
- Det tredje stycket utgår från det tredje långsiktiga målet som handlar om reflektion över samhällsförhållanden, livsfrågor och levnadsvillkor i olika tider och delar av världen.

De exempel som används för att konkretisera nivån för fördjupade kunskaper är inte alltid kopplade till högstadiet, utan syftar till att belysa aspekter som kan vara relevanta att titta på i förhållande till det centrala innehållet i alla stadier.

Förmåga att hantera och reflektera över praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön

Det första stycket i bedömningskriterierna (som återges nedan) avser att rikta lärarens bedömningsfokus mot elevens kunskaper i hem- och konsumentkunskap.

Bedömningen innefattar såväl elevens praktiska arbete som reflektionen och kommunikationen om detta.

*Eleven **deltar i att hantera** praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön samt **deltar i kommunikation** om detta (grundläggande kunskaper).*

*Eleven **hanterar** praktiskt arbete som förekommer i ett hem och i vardagsmiljön samt **kommunicerar** om detta (fördjupade kunskaper).*

Formuleringarna syftar inledningsvis till att rikta lärarens fokus mot elevens praktiska arbete i hem- och vardagsmiljö. Aspekter av fördjupade kunskaper kan handla om att eleven använder redskap, varor och metoder mer aktivt, med större självständighet och mer utforskande och prövande. Det kan synas genom att eleven väljer och använder redskap, teknisk utrustning, livsmedel eller förbrukningsvaror utifrån uppgiftens syfte. Det kan också synas i själva genomförandet av praktiska uppgifter genom att eleven använder metoder, rutiner och tillvägagångssätt som är ändamålsenliga i sammanhang som matlagning, måltider, återvinning, rengöring, tvätt eller inköp. Det kan handla om att eleven tillagar en måltid och då följer en instruktion, förbereder ingredienser och tillagar maten, genom att till exempel sätta på ugnen i god tid, använda timer och avgöra när rätten är klar.

Formuleringarna syftar avslutningsvis till att rikta bedömningen mot elevens förmåga till reflektion och kommunikation om det praktiska arbetet. Förmågan kan komma till uttryck inför, under eller efter själva görandet. Den kan också visas på olika sätt, såsom språkligt eller i handling. Aspekter av fördjupade kunskaper kan vara att eleven kommunicerar om sina tankar kring vilka redskap, varor och metoder som ska användas och varför. Det kan också vara att eleven i efterhand, utifrån dokumentation, kommunicerar om redskap, teknisk utrustning, livsmedel eller förbrukningsvaror som använts, benämner dessa och uttrycker vad som kanske var roligt eller svårt i det praktiska arbetet.

Förmåga att delta i samhällslivet och i demokratiska processer

Det andra stycket i bedömningskriterierna fokuserar på elevens kunskaper om det demokratiska samhället och informationssökning.

*Eleven **deltar i kommunikation** om möjligheter, rättigheter och skyldigheter i det demokratiska samhället (grundläggande kunskaper).*

*Eleven **kommunicerar** om möjligheter, rättigheter och skyldigheter i det demokratiska samhället (fördjupade kunskaper).*

Formuleringarna riktar bedömningen mot elevens kunskaper om hur det demokratiska samhället fungerar och elevens reflektion och kommunikation om det. Aspekter av fördjupade kunskaper kan vara att eleven kommunicerar mer självständigt om sina möjligheter och rättigheter som medlem i samhället och om regler som vi är skyldiga att följa i trafiken, i skolan och i digitala miljöer. Fördjupade kunskaper kan också synas när eleven kommunicerar och agerar i en

gemensam beslutsprocess i klassen och då ger uttryck för sin åsikt, tar del av andras åsikter och följer gemensamma beslut.

*Eleven **deltar i att söka och använda** information som rör vardagen och samhället (grundläggande kunskaper).*

*Eleven **söker och använder** information som rör vardagen och samhället (fördjupade kunskaper).*

Formuleringarna ovan fokuserar på elevens kunskaper i informationssökning. Aspekter av fördjupade kunskaper kan vara att eleven söker, hämtar och använder information som rör vardagen och samhället med större självständighet i flera olika situationer och källor. Det kan visas när eleven söker konsumentinformation eller information inom någon aktuell samhällsfråga.

Förmåga att reflektera över samhällsförhållanden och livsfrågor samt människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser

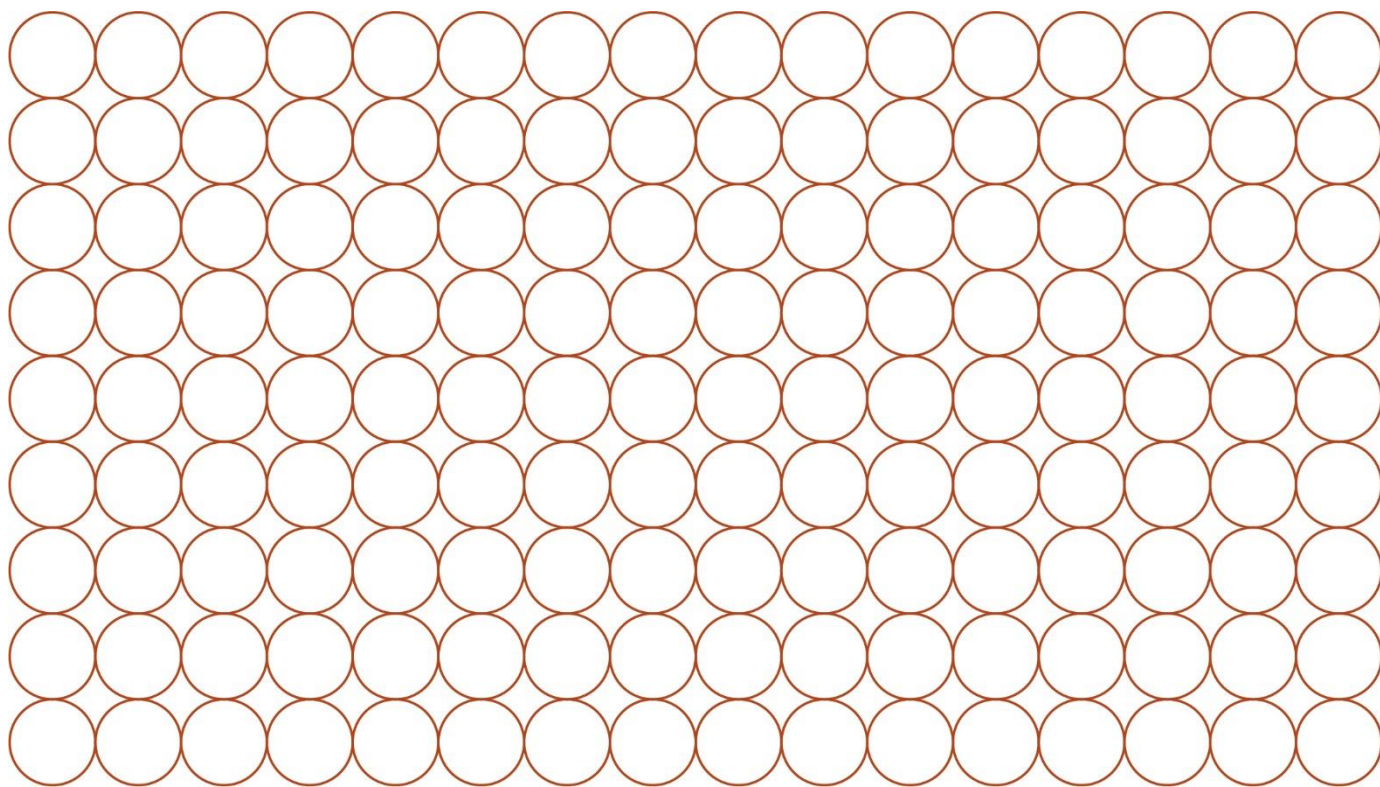
Formuleringarna i bedömningskriterierna sista stycke handlar om elevens kunskaper om de samhällsorienterande ämnena.

*Eleven **deltar i kommunikation** om samhällsförhållanden och livsfrågor samt om människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser (grundläggande kunskaper).*

*Eleven **kommunicerar** om samhällsförhållanden och livsfrågor samt om människors levnadsvillkor under olika tider och på olika platser (fördjupade kunskaper).*

Aspekter av fördjupade kunskaper kan vara att eleven kommunicerar mer självständigt om samhällsförhållanden, livsfrågor och historiska och geografiska perspektiv. Det kan handla om att eleven kommunicerar om gemensamma upplevelser med anknytning till detta innehåll, till exempel från besök på arbetsplatser och andra verksamheter i närmiljön. Aspekter av fördjupade kunskaper kan också handla om att eleven relaterar innehållet till sina egna erfarenheter, tankar och värderingar.

Skolverket

www.skolverket.se